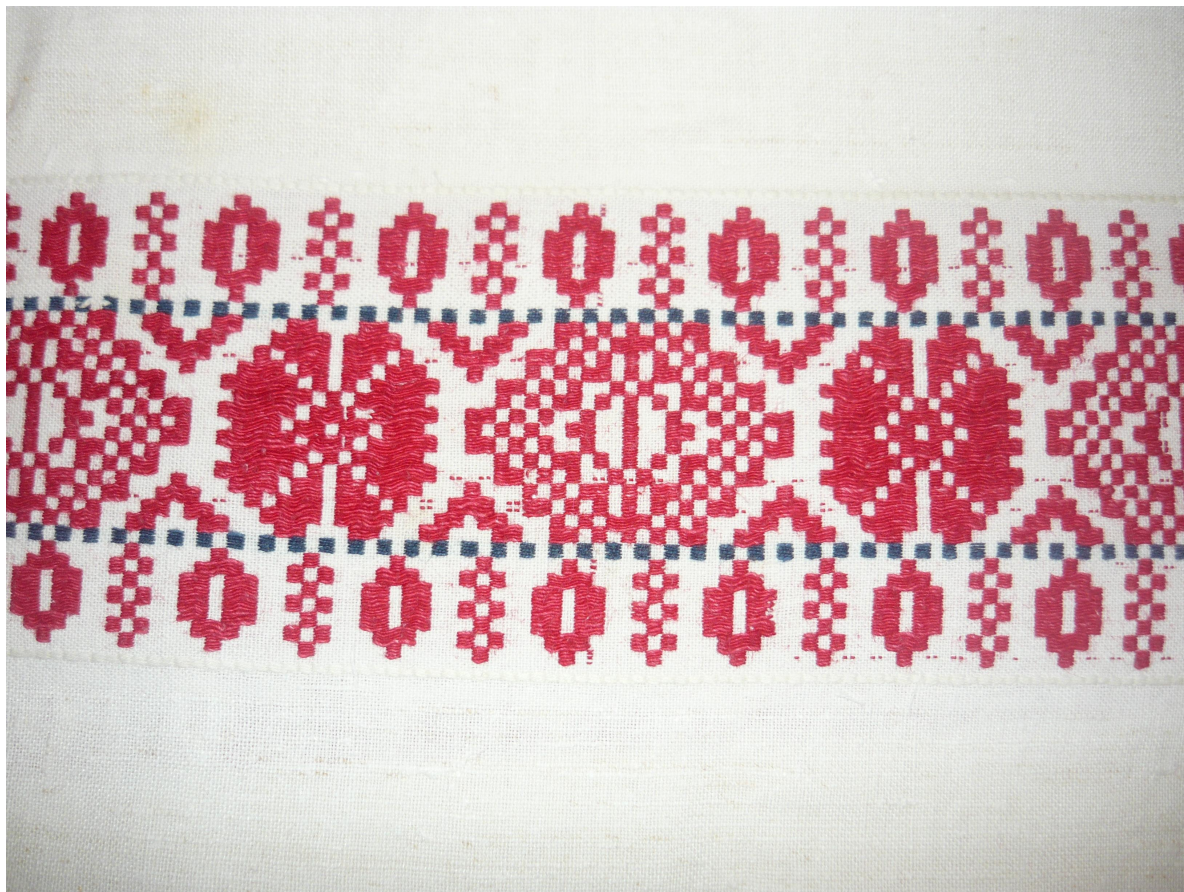

Javaslat a

települési/megyei értéktárba történő felvételéhez

„MEZŐBERÉNYI NÉMET SZÓTTESEK”

1. kép: Két szélből szótt német szedettes abrosz, szövött szedett csíkkal összeillesztve. Piros-kék szedett motívum, Az Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjtemény tulajdona. Lsz: 1995.76

Készítette:

Debreczeni János
Mezőberény, 2015. augusztus 7.

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

Békés Megyei Népművészeti Egyesület

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Pál Miklósné

Levelezési cím: 5600 Békéscsaba, Orosházi út 32.

Telefonszám: 06-30/299-7789

E-mail cím: info@bmne.hu

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: „**Mezőberényi német szóttések**”
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

agrár- élelmiszergazdaság	és	egészség és életmód	épített környezet
ipari és megoldások	műszaki	X kulturális örökség	sport
természeti környezet		turizmus és vendéglátás	

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye

MEZŐBERÉNY földrajzilag Békés megyének a közepén fekszik, a Kettős-Köröstől mintegy 5 km-re. Maga a település azon a peremvonalon települt, amely a megye két táját: a magasabban fekvő Békés-Csanádi löszhátságot és a lapályos, mélyebb fekvésű, vízjárta Körösök-közét elválasztja egymástól. Határa kelet-nyugati irányban mintegy 20 km hosszan az említett két tájra terjed ki.

A középkorban Berény néven ismert, de a török világ alatt elpusztult falu a XVIII. század első harmadában települt újjá. 1723 és 1727 között előbb szlovák, majd német és végül magyar települők népesítették be a hajdani középkori falu helyét.

A község északi részén megtelepülő, a lakosság közel felét kitevő szlovák, a középén elhelyezkedő németek és a déli részt megülő magyar lakosság templomai körül kulturális és forgalmi centrumok képződtek, s így a század végére három központú, jelentős település fejlődött ki.

A magyar, a szlovák és a német lakosság egészen a legutóbbi időkig meglehetősen zárt, egymással össze nem házasodó, területileg is határozottan elkülönült népi közösséget alkotott. Az azonos táji adottságok révén több vonatkozásban - így a gazdálkodás, építkezés tekintetében - a három nemzetiségű lakosság meglehetősen egységes anyagi kultúrát teremtett, de nyelvi, vallási, öltözködési vonatkozásban, az élelmezésben őrzött hagyományban és a népi díszítőművészet némely ágában – így éppen a szóttés kultúrában is - megőrizték önállóságukat, kialakított sajátos tradícióikat.

Mezőberény újratelepítése (1723)

A török kiűzése után országszerte elterjedt a híre, hogy az Alföldön földhöz lehet jutni. A felszabadult nagyrészt lakatlan földre, mint ígéret földjére valósággal özönlött a földéhes jobbágyság abban a reményben, hogy megszabadulhat a földhözragadt, örökös jobbágyság

terhétől, jobb megélhetést biztosító földhöz juthat, azon taksás jobbágy lehet, és vallását szabadon gyakorolhatja.

Több irányból érkeztek Mezőberénybe németek. 1760-as összeírás szerint az első Berényi német lakos Valentinus (Bálint) még 1723-ban települt át Berénybe Gyuláról, ahova több német emberrel együtt abban az évben érkezett. Az első jelentős számú német telepes csoport Harruckern költségén 1725-ben jött Berénybe. Az 1760-as összeíráskor 65 német családfő és 12 velük egy kenyéren élő fiú- és leánytestvér névjegyzékét tartalmazza. A feljegyzés szerint a Német-Római Birodalom nyugati részéről, Svábföldről, Würtembergből, a Saar vidékéről, Hessenből és Veszfáliából kerültek közvetve, vagy közvetlenül Berénybe.

Tolna megyéből: Györkönyről, Simontornyáról, Hegyesről, Nána, Paks és Varsánd településekről.

Pest megyéből: Hartáról, Keresztúrról, Vadkertről érkeztek németek 1741-50 között.

A Baranya megyei Dombóvárról, Pécsről érkeztek németek a településre.

Békés megyéből Gyuláról, a korábban már idetelepült németek hatására, a felsorolt településekről folyamatosan érkeztek német családok a településre.

A letelepülők természetesen magukkal hozták gyermekeiket, sőt árva gyermekeket is. Különösen eleinte nevüket megváltoztatva egyik helyről a másikra költöztek, hogy régi földesuruk meg ne találhassa őket.

4. Értéktár megnevezése, amelybe a nemzeti érték felvételét kezdeményezik

X települési	tájegységi	X megyei	külhoni magyarság
---------------------	-------------------	-----------------	--------------------------

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A szövött anyagok rendeltetésének és a tervezett díszítménynek megfelelően általában két vagy négy nyüsttel szöttek a Berényi német paraszt szövík. Ezzel a technikai megoldással a hagyományos szövtéseiket és a szokásos díszítményeiket elő tudták állítani. Szövött anyagaikat általában vászonkötésben szövték, a díszítmények egyes változatainál alkalmaztak ripszkötést, és csak a derékaljak, valamint a zsákok szövésénél dolgoztak sávolyszövíssel. Ezekhez a szövési technikákhoz a négy nyüst elegendő volt.

1./ Két nyüsttel általában a kevésbé igényes, vagy szerényebb díszítésű textíliákat készítették: lepedőt, ponyvát, szalmazsákot, sajtruhát, de a díszes szedett mintázat szövéséhez is elegendő a két nyüst.

Mivel két nyüsttel csak vászonkötésben szöthettek, a díszítményeket bármilyen technikával, színes fonalak beszövésével érték el.

2./ Négy nyüsttel az igényesebb, nagyobb fonalsűrűségű - finomabb, vékonyabb fonalú - díszesebbre tervezett szövtéseket, valamint a derékaljakat, zsákokat szövték. A négy nyüst változatosabb nyüstrendek kialakítását tette lehetővé és többféle díszítési megoldására volt alkalmas.

A Berényi német szövtéseken kétféle technikai eljárással alakították ki a díszítményeket:

- szöttek vertcsíkokat, és
- szedettes csíkokat.

- a vertcsíkok: tulajdonképpen szövés technikával kialakított csíkok, ezek készülhettek kettő, illetve négy nyüstös szövőszéken is. A vertcsík is lehetett többféle, így: sima és duplacsík.

- sima csíkot a fehér láncfonal és a színes vetülék egyszerű összeszövésével alakították ki. A szövedékben mindkét szín látható egymás mellett vászonkötésben.

A díszítés változatosabbá tételére a csík két szélére vagy a közepére rokkán, vagy csak kézzel összesodrott kétféle színű vetüléket szöttek, az így keletkezett „búzakalászos”-

nak, vagy „rozmaringos”-nak nevezett díszítőelemeket más technikai műfajnál is felhasználták.

Ezeket a technikákat a Mezőberényi németek, csak egyszerűbb hétköznapi szánt textíliákon alkalmazták.

2. kép: sima csíkkal díszített német szakajtókendő piros díszítménnyel, MR hímzett monogrammal díszített. Debreczeni János tulajdona.

- A duplacsíkot kettőnél több nyüsstel szőtték, vékony vetülékfonallal, ripszkötésben. A kötéspontok két, vagy négy láncfonalanként ismétlődve adták meg a mindkét oldalon látható bordás felületet. Adatközlőink szerint a duplacsíkkal való díszítés igen régi eljárás Mezőberényben mindhárom népi közösség használta. A magyar és a német nemzetiségű szövők általában csak piros színt használtak, addig a Berényi németek a piroson kívül kék színt is használtak szötteseik elkészítéséhez.

A duplacsík sima, erőteljes színhatású, de kissé egyhangú felületét igyekeztek változatosabbá tenni. A többnyire piros színnel szőtt csíkokat eltérő színekkel, néha okkerrel váltogatták, vagy mintásan szőtték, vagy fogagták. A fogagást úgy alakították ki, hogy minden második szál fehér volt, a mintás felületet pedig úgy, hogy egymást váltogatva kétféle színű vetülékkel szőtték.

3. kép: Duplacsíkkal /ripsz) szőtt német szakajtókendő. Piros-fehér, BM hímzett monogrammal. A Mezőberényi Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjteményének a tulajdona. Lsz: 2005.16.19 .

4. kép: Két szélből összevarrt német vertcsíkos /ripsz/abrosz, piros-kék díszítéssel, a Mezőberényi Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjteményének a tulajdona. Lsz: 83/0849.

Mintás vertcsíkos német szőttesek a vert és a szövött csíkok legváltozatosabb alkalmazásával készített szőttesek. Ezek szövéséhez négy nyüstre van szükség, több esetben csoportos befűzést alkalmaztak, így a felület kisebb-nagyobb kockából álló, változatos színezésű mintás sorokat alkotott.

Főképpen a szlovák szőtteseken találkozunk ezzel a díszítő eljárással, néha igen élénk színekben, a német szőttesekre ez nem volt annyira jellemző.

5. kép: Vertcsíkkal szőtt német törülköző piros-kék, a mezőberényi Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjteményének a tulajdona. Lsz: 2005.16.19.

A szedett csíkok: az egyszerű szövő technikával - a vert, vagy szövött csíkokkal - alakos díszítményeket nem tudtak kiképezni. A különböző virágos, csillagos, rozettás minták szövéséhez szedette technikát alkalmazták. A szedett csíkos szövésekor, lényegében szálszámolóssal technikával alakították ki a geometrikus, végeredményben apró négyzetekre, kockákra bontható motívumokat.

Mezőberényi német szedett asztalterítőinkre jellemző, hogy a piros pamut szedettességekkel a minta ellentétjét érték el, a szabadon hagyott fehér vászonfelület adta elő a kívánt formát.

A köztudat a szedett technika kialakulását az 1900-as évek elejére teszi, és a céhek megszűnése utáni korlátozások feloldása után válik általánossá. A szedett csíkkal szőtt szőttesek a használatra érzékenyebbek voltak, mint a vertcsíkosak. Bizonyos nagy mintás szőtteseken nagy volt a fonákoldali fonallebegés, ezt később elsősorban a takácsmunkák hatására az ügyesebb szövők megoldották. A szedett szőttesek főként ünnepi alkalmakra szánt a lakás díszítésére szolgáló szőtteseket díszítették ezzel a technikával, vagy az olyan gyakorlati célt szolgáló darabokat, pl. szakajtókendőket amiket nem kellett gyakran mosni.

6. kép: Német szakajtókendő, asszimetrikus szedett a mezőberényi Orlai Petrics Soma Muzeális Gyűjtemény tulajdona. Lsz.: 2005.16

7. kép: Német szedettes szőtt asszimmetrikus fehér alapon piros mintázatú törülköző, Debreczeni János tulajdona.

A Mezőberényi német szőtteket csoportosíthatjuk funkciójuk szerint is:

- vászonruhák
- ágyneműk
- háztartási textíliák
- gazdaságok szövött anyagai.

A vászonruhák: a háziszőtt anyagokból készült ruhafélék igen jelentős szerepet töltöttek be a berényi ember öltözködésében. A férfiak öltözetében az egy inget és egy gatyát jelentő „pár fehér ruha” a nők öltözetében az ingváll és a pendely nemcsak alsó, hanem felső, sőt szegények esetében a téli öltözetet is jelentette. Kiegészítették ezeket különböző, rendszerint kékre festett kötők.

Az ágyneműk: a német adatközlők szerint a lepedő, a derékalj és a szalmazsák készült házivászonból. A szlovákokhoz hasonlóan a párnavégeket neccelt, horgolt vagy áttört hímzéssel díszített színes, rózsaszín, kék alátétell ellátott párnavéget találunk. Házivászonból készültek a lepedők, itt elsősorban a gyermekágyas asszony ágyát díszítették csipkés fehér lepedővel, ezeket rendszerint 2-3 szélből készítették, ezzel takarták le az ágyat, hogy megvédjék a rontástól. Ezeket a lepedőket fehérített kendervászonból készítették, és a csipke szintén kenderfonalból készült. Az ágyneműk közül csak a derékaljat díszítették szövással, leggyakrabban sávolszövással készültek általában piros, kék színnel díszítették.

8. kép: Német derékalj, sávolszövással készült, piros, fekete, sötétkék csíkritmus díszítéssel. Debreczeni János tulajdona.

Háztartási textíliák: igen szép, szövással díszített darabokat találunk a kenyérsütésnél használt szakajtóruhák, valamint a kalács és komakendők között. A kalácskendőket a lakodalmak idején használták, ebbe kötötték a magukkal vitt kalácsot, a komakendőbe a gyermekágyas asszony részére vitt élelmet kötötték. A sima szakajtókendőt egyszerűen beszegették, a komakendőt gazdagon díszítették, hosszú rojttal látták el.

9. kép: Szakajtókendő, piros-fehér ripsz díszítéssel, aszúrral szegett, SM monogrammal. Az Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjtemény tulajdona. Lsz: 2005.16.19.

A törülközők mindennapra szánt darabjai általában keskenyebb vert vagy duplacsíkkal díszítettek. A rojtozott végű dísz törülközőket gazdagabban díszítették, díszítményként valamilyen szedetttes motívumot alkalmaztak, a végén kötözött rojttal látták el, ezek a tisztaszobában lógtak az esztergályozott törülközőtartón.

10. kép: Német dísz törülköző, piros szedett díszítménnyel, kötözött rojttal. Édesanyám emlékére beszövással és BM monogrammal. Az Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális gyűjteményének a tulajdona. Lsz.: 623.

Lakodalmakon, keresztelőkön és egyéb ünnepélyes alkalmakon nélkülözhetetlenek voltak a nagyméretű 120x160 cm méretű, vagy olykor nagyobb méretű abroszok. Az abroszok voltak a háziasszonyok büszkeségei. Kevésbé voltak díszesek a kenyérsütéskor, tarhonyaszáritáskor használt sütőabroszok, ezek általában csak két végén voltak díszítve. Ennél is szerényebb díszítésűek voltak a négyzet alakúra méretezett batyus abroszok, ezekbe a két végén szerény csíkkal díszített abroszokba kötötték a piacozás alkalmával használt kosarakat.

11. kép: Német sütőabrosz piros-fehér ripsz díszítéssel. A Mezőberényi Orlai Petrics Soma Kulturális Központ Muzeális Gyűjteményének a tulajdona. Lsz.: 2005.16.19.

12. kép: Német szedett ünnepi abrosz fehér-piros mintázattal. Debreczeni János tulajdona.

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett

A mezőberényi német szöttesek sokszínűségük, és eredetiségük miatt megérdemlik, hogy az értéktárba kerüljenek. Összehasonlítva a Békés megyei németek lakta településeinek német szöttek hagyományival, számos ponton mutat hasonlóságot. Amennyi hasonlóság, legalább annyi eltérés is található köztük. Annak ellenére, hogy Mezőberényben a három nemzetiség /magyar, német, szlovák) egymás mellett élt, mindhárom közösség eléggé zárt volt, ezért sikerült az idetelepüléskor magukkal hozott tudást megőrizni, azt kiteljesíteni. A későbbi vegyes házasságok utáni keveredések nyomai is fellelhetőek a szöttesekben, de ez a keveredés hozzávetőlegesen egyszerre jelent meg a Mezőberényben fejlődésnek indult textilipari üzemek, takácsműhelyek beindulásával.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

- Dr. Bonyhai Mihály: Mezőberény Monográfiája
- Dr. Illés Károlyné, Pál Miklósné, Ledzéni Pálné, Grin Igor: A Békés megyében élő nemzetiségi lakosság vászon szöttek kultúrája
- Debreczeni János: Szöttek Mezőberényben /kézirat/
- Debreczeni Klára: Mezőberény népművészete. A vászonszövéstől a népviseletig./szakdolgozat/
- Iplom József: Mezőberény újratelepítése és története
- Hentz Lajos: Mezőberényi szöttek

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe: -

III.

MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja: A fényképek a szövegben vannak elhelyezve hivatkozásokkal.
2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek
3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat:

A fényképek a Mezőberényi Orlai Petrics Soma Muzeális Gyűjtemény és Debreczeni János saját gyűjteményeiről készültek.

A képek felhasználásához csak a hivatkozások megjelölésével együtt járulok hozzá.

Debreczeni János
népi iparművész, a Népművészet Mestere